

causam maxime facerent ; et eos viros debita laudatione celebrarem , ut faciam , qui tam bene de re catholica pro tuenda matrimonii doctrina meruerunt.

Qui vero bonorum omnium fons est et auctor Deus, pro sua in nos benignitate quaecumque hoc opus meum , quod etsi multis distractus curis , ad eius laudem et gloriam , atque Ecclesiae suae causa suscepi , tueri velit et promovere : ut , quemadmodum volui , sanctissima illa coniunctio , quam ipse in terris constituit , ut ex ea homines ad aeternam beatitatem procrearentur , ab impiorum conatibus vindicata in pristinam integritatem dignitatemque apud omnes revoce-
tur.

DE

MATRIMONIO CHRISTIANO.

LIBER PRIMUS

DE

MATRIMONIO SACRAMENTO ET DE MATRIMONIO CIVILI.

SECTIO PRIMA

DE MATRIMONIO SACRAMENTO.

CAPUT I.

De ratione Sacramenti in Matrimonio Christiano.

ARTICULUS I. — Veritas Sacramenti Matrimonii ostenditur ex perpetua Ecclesiae doctrina.

Germanam Ecclesiae doctrinam de matrimonii sacramento nobis exhibuit Tridentina synodus, dum definivit : « Si quis « dixerit, matrimonium non esse vere et proprie unum ex « septem legis evangelicae sacramentis a Christo Domino ins- « titutum, sed ad hominibus in Ecclesia inventum, neque gra- « tiam conferre, anathema sit (1). » Ex quibus deprehendimus matrimonium a concilio conferri cum reliquis evangelicae legis sacramentis iisque prorsus aequari, ita ut sacramentum sit a Christo Domino institutum ad gratiam, quam significat, ex opere operato rite illud suscipientibus conferendam.

Hanc perpetuam fuisse et constantem Ecclesiae catholicae doctrinam modo ostendemus, tum generatim ex ipsius Ecclesiae sensu agendique ratione publica, constanti ac solemni, tum

(1) Sess. XXIV. can. 1.

speciatim ex singularibus Patrum doctorumque testimoniis. Ideo vero hunc Ecclesiae sensum, eiusque agendi rationem praemittimus, quia exinde lux affulgebit ad mentem Patrum melius assequendam, quotiescumque eorum effata aut dubia, aut non satis decretoria ad rem conficiendam videntur. Certum siquidem est, Patres locutos fuisse iuxta doctrinam, quae singulis aetatibus in Ecclesia vigeat. Si proinde certo constiterit de fide, quam Ecclesia circa sacramenti matrimonii veritatem profitebatur, eo ipso constabit de germano sensu Patrum ecclesiasticorumque scriptorum iis in locis, in quibus de matrimonio christiano disserunt iuxta receptam Ecclesiae doctrinam. Canon iste ecclesiasticae interpretationis nedum theologice, sed etiam critice spectatus, adeo certus est, ut nulli sit ambagi aut contentioni obnoxius.

Iam vero Ecclesiam quovis tempore christianum coniugium uti sacramentum a Christo Domino institutum habuisse atque professam esse, praeter duo oecumenica concilia, Tridentinum et Florentinum, quae aperte matrimonium eodem in censu ac sex alia sacramenta novae legis sine ullo discrimine posuerunt, testem habemus aliud oecumenicum anterius concilium, nempe Lugdunense II. in quo primum pax sollemnis inita est inter Latinos Graecosque sub b. Gregorio X. In huius enim concilii actis exhibentur litterae Michaëlis Palaeologi Graecorum imperatoris ad b. Gregorium datae, quibus suo et ecclesiae Graecae nomine fidei professionem emittit imperator. Porro in hac fidei professione, cum ad sacramenta ventum est, haec leguntur :

« Tenet etiam et docet eadem sancta Romana ecclesia, (cui se conformare profitetur,) septem esse ecclesiastica sacramenta, « unum scilicet Baptisma... aliud est sacramentum Confirmatio-
« nis... aliud est Poenitentia, aliud Eucharistia, aliud sacramen-
« tum Ordinis, aliud est Matrimonium, aliud Extrema Unctio (2). »
Hae litterae lectae sunt in concilio et approbatae veluti veram continentem fidem, quam pariter tenebat profitebaturque utraque

(2) *Sacr. concil. coll.* Venet. 1780. tom. XXIV. col. 71. Celebratum est autem hoc concilium an. 1574.

ecclesia (3). Ergo utriusque ecclesiae orientalis et occidentalis consensu tamquam fidei dogma sec. XIII. habebatur matrimonium esse vere et proprie unum ex septem sacramentis a Christo Salvatore nostro institutum.

Non minus luculentum suppetit documentum huius fidei seculum XII. Nam Lucius III. qui Ecclesiam rexit an. 1181. in concilio Veronae celebrato « Universos, inquit, qui de sacra-
« mento corporis et sanguinis D. N. I. Christi, vel de baptismo,
« seu de peccatorum confessione, *matrimonio*, vel reliquis eccle-
« siasticis sacramentis aliter sentire, aut docere non metuunt,
« quam sacrosancta Romana ecclesia praedicat et observat, ...
« vinculo perpetui anathematis innodamus (4). »

Ex hac epocha ulterius assurgentes ad anteriora secula seriem reperimus in ecclesia Latina ordinum ad benedicendas nuptias, et in ecclesia Graeca euchologiorum ritum eundem exhibentium.

Atque ut ab ecclesia Latina seu occidentali initium sumamus, Martenius quindecim profert *ordines* antiquissimos manuscriptos ad diversas spectantes ecclesias, qui perveniunt usque ad *Sacramentarium* Gelasianum an. scilicet 496, seu sub finem seculi V. de quo peculiari ratione mox agemus. Interim animadvertimus in tribus eiusmodi ordinibus matrimonium conceptis verbis

(3) Legitur enim ibid. « Subscripta fidei veritate (prout plane lecta est fideliter exposita) veram, sanctam, catholicam et orthodoxam fidem cognoscimus et acceptamus; et ore ac corde confitemur, quod vere tenet ac fideliter docet et praedicat sancta Romana ecclesia. »

(4) In decreto, quod incipit *Ad abolendum*, et refertur *extr. de haereticis*. De quo concilio cf. *Ampliss. collect. concil. venetam* 1778. tom. XXII. col. 490-494. Hoc decreto ferit Lucius III. inter ceteros etiam *pauperes Lugdunenses*, seu Valdenses, qui licet varia ratione erraverint circa sacramenta, attamen certum est ex eorum documentis matrimonium inter sacramenta retinuisse. Etenim praeter quam quod auctor poematis *La noble Leyzon* commendat fidelitatem in coniugio, quod appellat *nobilem contractum* scribens v. 88. *Gardes ferm les matrimoni, a quel noble convent. Epistola fidei docet matrimonium esse quartum sacramentum.* Cf. Herzog *Les Vaudois du moyen âge*. Ver. ex ling. germanica in *Annales catholiques de Genève*. Mars 1855. pag. 285 seq.

sacramentum nuncupari (5). Ad quod sacramentum propterea rite suscipiendum in iisdem aliisve ordinibus praescribitur *peccatorum confessio* (6). Ex his vero ritualibus, aut pontificalibus nonnulla ante octingentos, nongentos, aut etiam mille annos exarata sunt.

Omnium autem antiquissimum est Missale Gelasianum, quod omnium primus vulgavit b. card. Thomasius, simulque certis argumentis ostendit *Sacramentorum librum*, uti inscribitur, s. Gelasio, vero eius auctori, adscribendum esse. Itaque in lib. III. *Sacramentorum* s. Gelasii occurrit *Actio Nuptialis*, id est *celebritas nuptiarum*, quae iuxta veterem morem fiebat inter missarum solemnias (7); in ea gratia exposcitur, ut nubentes sanctificet, eosque idoneos reddat ad munia coniugalis status rite obeunda, quae gratia est sacramentalis; ac praeterea *leges datae* dicuntur *instituta futurae*, id est legis novae, quae connubii vincula ad perfectiorem statum adduxit (8); tum eis communio distribuenda praecipitur. Quae quidem omnia palam ostendere ibidem agi de matrimonio gratia divina aucto, seu de novae legis sacramento, nemo nisi scepticus non videt.

Ex Gelasiano porro suum confecit sacramentarium s. Gre-

(5) Huiusmodi est ordo XIV. ex rituali Leodiensi, in quo legitur: « Ritus ac forma solemniter celebrandi *sacramentum matrimonii*; » alter, qui est XII, ex veteri rituali Lemoviensi haec habet: « Incipit modus administrandi *matrimonii sacramentum*. » Similiter legitur in ordine XV. de quo mox iterum dicemus. Cf. *De antiquis eccles. ritib.* lib. I. par. II. cap. IX. art. V.

(6) Sic in ordine XIV. « Deinde pridie quam sponsus et sponsa *sacramentaliter* contrahant, diligenter se praeparabunt ad *confessionem sacramentalem*. In ordine vero allegato XV, ex rituali Ambrosiano dicitur: « Ipse parochus sermonem habebit de vi, sanctitate et ceremoniis *huius sacramenti*. . . . sponsus et sponsa ante consummationem matrimonii, *peccata confessi* etc. » Cf. *ibid.*

(7) Cf. *Ven. viri Iosephi Mariae Thomasii, cler. regul. S. R. E. Cardinalis, opera omnia* ed. Franc. Vezzosi Romae 1751. tom. VI. *Praef. libri tres sacramentorum R. E.* pag. II. seqq. Nec non Franc. Vezzosi *In novam editionem praefatio* pag. XII. seqq. Ubi is adversus Iac. Basnagium pro antiquitate ms. Thomasiani disputat. Hos ipsos s. Gelasii sacramentorum libros postea ex ms. Remensi et Gallonensi an. 900. vulgavit Hugo Menardus in append. ad sacramentarium s. Gregorii M. et Martenius l. c.

(8) Prout docte exponit Menardus in nota 1134.

gorius Magnus uti testatur Ioannes diaconus, eius biographus, scribens: « Sed et Gelasianum codicem de missarum solemnias, « multa subtrahens, pauca convertens, nonnulla adiciens pro « exponendis evangelicis lectionibus, in unius libri volumine « coarctavit (9). » Verum et Gelasius hoc opus suum confecit ex s. Leone Magno potissime atque ex eius praedecessoribus Romanis episcopis (10). Ex quibus iure inferimus, doctrinam et fidem de sacramento matrimonii presse accepto primis ipsis Ecclesiae seculis iugiter viguisse in Occidente.

Eandem pariter iugem constantemque doctrinam professam esse orientalem ecclesiam, documenta nobis indubia ostendunt ex remotissima aetate petita. Nam primo ex conciliis celebratis adversus Cyrillum Lucarim orthodoxae fidei proditorem, eiusque asseclam Ioannem Cariophyllum saec. XVII., cuiusmodi fuere synodus Hierosolymitana sub

(9) In s. Gregorii vita lib. II. cap. XVI.

(10) Cf. b. Thomasii praef. ed. cit. pag. VI, qui contulit phrases Leonianas cum phrasibus, quae occurrunt in codice Gelasiano, reperitque nedum sententias, sed ipsamet verba Leonis hic recitari.

Verum non amplius opus est coniecturis, postquam cl. Io. Blanchinius quartum tomum adiciens Rom. pontificum vitis ab Anastasio collectis et a patruo suo Francisco Blanchinio illustratis, opusculum edidit sub hoc titulo: *Codex sacramentorum vetus Romanae ecclesiae a sancto Leone papa confectus, primum prodiit ex mss. libro mille annos conscripto, qui extat in bibliotheca amplissima capituli Veronensis*. Missale hoc Leonianum rursum vulgavit cl. Muratorius in op. *Liturgia romana vetus*. Venet. 1748. vol. I. In hoc vero Leoniano sacramentario missa habetur sub hoc titulo: *Incipit velatio nuptialis* sub n. XXII. apud Muratorium pag. 446. Si conferas *actionem nuptialem* S. Gelasii cum *velatione nuptiali*. S. Leonis, deprehendes S. Gelasium a S. Leone illam derivasse, ac fere expressisse. Floruit porro S. Leo M. an. 461. Sed et Leonem a praedecessoribus suis hoc sacramentarium derivasse non obscure colligimus ex S. Innocentii I., qui floruit ab an. 405 ad an. 417., epistola ad Decentium, in qua scribit: « Si instituta ecclesiastica, « ut sunt a *beatis Apostolis tradita* integra vellent servare domini sacerdotes, « nulla diversitas etc. » et paulo post: « Quis enim nesciat aut non advertat, quod « a *principe Apostolorum Petro Romanae ecclesiae traditum est*, ac nunc usque « custoditur, ab omnibus debere servari? » Quae confirmant quoad substantiam huiusmodi sacramentaria, ac proinde quae ibi constituta sunt circa ritum nuptiarum, ut sacramenti, originem habere antiquissimam atque adeo apostolicam.

Dositheo, patriarcha, aliaque coactae sub Cyrillo Berrhoensi ac Parthenio seniore; nec non ex confessione orthodoxa, ex tractatibus expositionibusque eorumdem Gregoriique Protosyncelli, patet omnes uno ore unoque consensu testari iuxta perpetuam ecclesiae orientalis fidem, matrimonium unum esse de septem sacramentis a Christo institutis (11). Deinde si consulamus Simeonem Thessalonicensem praecipuum posterioris aevi Graecorum theologum, qui floruit sec. XV. ineunte (12), quique adstruit christianum coniugium inter septem Ecclesiae sacramenta (13); si antiquiorem praeterea inspiciamus fidei confessionem Michaëlis imperatoris paulo ante commemoratam in concilio Lugdunensi II. sec. XIII. abunde liquet de plena et perfecta ea aetate circa hunc articulum ecclesiae orientalis cum occidentali consensione.

At ex his recentioribus monumentis ad antiquiora porro assurgentes pervenimus ad euchologia, eaque antiquissima, in quibus *officium coronationis* seu celebrationis nuptiarum continetur. Iam vero horum euchologiorum originem plane antiquissimam esse exinde constat, quod nonnullorum mss. codices perveniant ad sec. Ecclesiae octavum eoque amplius (14). Haec igitur, quae in usu fuerunt in omnibus Graecorum ecclesiis longe ante Photianum schisma, nobis exhibent ritum, quo administrabantur sacramenta singula ab aetate immemorabili, nempe ab aetate apostolica, ut patet ex eorum substantiali uniformitate, quae aliunde repeti nequit, quod

(11) De his fuse agit Renaudotius tom. V. *De la perpétuité de la foi*, liv. VI., ch. I. qui affert testimonia authentica *Confessionis orthodoxae*, Gregorii Protosyncelli, et *Enchiridii contra Lutheranos et Calvinistas* editi a patriarcha Dositheo una cum opusculo Joannis Cariophylli ac Hieremiae. Quae cum notissima sint, ne longiores simus, silentio praetermittimus.

(12) Obiit enim an. 1429. De quo cf. J. A. Fabricium *Biblioth. graeca* tom. XI. p. 300. ed. Hamburgi 1808.

(13) In *Tract. de sacram.* cap. 276, et rursus *De iniliat.* cap. 33. «Septem quoque, scribit, sunt Ecclesiae sacramenta, quae per Spiritum operantur, videlicet baptismus, unguentum, communicatio, nuptiae, poenitentia, et sanctum oleum.»

(14) Cf. Goarium in *proemio* ad suum *Euchologium*.

iamdiu animadvertit vel ipse Grotius (15). In officiis porro coronationis tum a Goario tum a Martenio vulgatis, in quibus orationes et ritus celebrationis coniugii exhibentur, etsi mira reperiatur accidentaliter discrepantia a ritibus et orationibus, quibus uti consuevit ecclesia Latina, attamen ad significandum in hac celebratione conferri vere et proprie sacramentum mira apparet consensio. Siquidem gratia pariter a Deo Salvatore nostro exposcitur super nubentes, ut se invicem casta prosequantur dilectione; mentio fit tum *honorabilis connubii et thori immaculati*, iuxta Apostolum (16), tum benedictionis a Christo in nuptiis Canae collatae, ac miraculi ab eo perpetrati, atque alia eiusmodi occurrunt, quae gratiam sanctificantem significant per hoc sacramentum collatam aut conferendam.

Praeterea, quemadmodum in sacramentariis Latinorum, sic in euchologiis Graecorum communicatio praescribitur sponso et sponsae danda corporis et sanguinis Domini in ipsa missae actione, aut saltem post missam ex praesantificatione (17), adeoque et praevia peccatorum confessio. Quemadmodum pariter in ecclesia Latina a pietate maiorum celebrabatur dies trigesimus et anniversarius matrimonii sacrificii incruenti oblatione ac eiusdem sacri participatione mysterii, (18) sic in ecclesia Graeca oratio invenitur *cum solvuntur coronae octava die* (19). Qui mos itidem servatur in ce-

(15) In *Voto pro pace contra Rivetum*, agens de conformitate liturgiarum pro reali Christi praesentia opp. *Theologic.* ed. Amstelod. 1679. tom. III. pag. 670.

(16) Hebr. XIII. 4.

(17) Cf. Goarium in *Euchologio* cit. ad *officium coronationis* not. 7. pag. 598.

(18) Legitur enim in missali Gelasiano «*Infra actionem ad trigesimum vel annualem nuptiarum*: Hanc igitur oblationem, Domine, famulorum tuorum «*illi et illas (illius et illius,)* quam tibi offerunt ob diem trigesimum coniunctionis suae, vel annualem, quo die eos iugali vinculo sociare dignatus es, placatus accipias deprecamur.» Apud Muratorium *Liturgia Romana vetus*, tom. I. col. 722. Cf. etiam Hugonem Menardum in notis ad Sacram. Gelasii in hunc loc.

(19) Haec huius orationis formula est: «Domine Deus noster, qui anni «coronae benedixisti, et has coronas connubii lege ad invicem iunctis imponi

terorum sacramentorum receptione, praesertim baptismi et ordinationis (20).

Exploratum itaque est penes utramque ecclesiam connubium uti verum et proprium novae legis sacramentum iugiter creditum fuisse. Idipsum constat in ecclesiis orientalibus sive orthodoxis sive heterodoxis, nempe Nestorianis et monophysitis obtinuisse. De orthodoxis seu Melchitis, nulla potest subesse dubitatio; cum enim communicaverint cum ecclesia Romana, nempe catholica, necesse est ut eandem fidem professae fuerint. Ceterum cum a Graecis orientales ritus suos magna saltem ex parte hauserint ab immemorabili, hoc ipso et matrimonii celebrandi ritum et doctrinam ab ipsis sunt mutuati. Superest igitur ut id ipsum evincamus de sectis iam a quinto saeculo ab Ecclesia seiunctis, cuiusmodi sunt Nestoriani et monophysitae, qui ut contingere solet, in varias sectas ab invicem se subdiviserunt.

Quod proinde spectat ad Syros Nestorianos, huius apud ipsos fidei, quod nempe matrimonium sit sacramentum, testem habemus locupletissimum Sulaka, patriarcham, in professione fidei, quam Romae adhuc monachus an. 1553 emisit, in qua sacramentorum numero matrimonium diserte adscribit, inquit: «Credimus quoque in sanctum baptismum et in sacrificium, quod est corpus et sanguis Christi, et in sacerdotium sanctum et in matrimonium (21).» Item testem habemus Ebediesu, qui agens de sacramentis Ecclesiae, de matrimonio eiusque mysteriis scribit: «Coniugium quod secundum legem christianam contrahitur... opus sanctum Scripturae appellant: sanctum nempe est coniugium per omnia, et immaculatus coniugum thorax: quum potissimum a B. Paulo idipsum esse sacramentum statuitur eorum, quae

«tradidisti, veluti continentiae mercedem eis reddens, quia puri ad nuptias a te sanctitas convolarunt etc.» Cf. in hanc actionem notas Goarii I. c.

(20) Cf. Goarium. I. c.

(21) Cf. Io. Simon. Assemanum *Bibliotheca orientalis*. Romae 1728. tom. III. par. II. *Dissert. de Syris Nestorianis* pag. CCCXVII seqq.

«supra mundum eminent: hoc enim, inquit, sacramentum magnum est, ego autem dico in Christo atque ipsius Ecclesiae (22).» Eiusdem sacramenti ritus, non secus ac baptismi, eucharistiae, aliorumque sacramentorum extat in rituali Chaldaeorum, atque ita inscribitur: *ordo desponsationis*; tum in eo continetur *ordo sponsalium*; *ordo benedictionis sponsi et sponsae, benedictio vestium, coronatio coniugum et benedictio thalami* (23). In quem ritum commentarios ediderunt Georgius Arbelensis et Timotheus II. patriarcha, qui praeterea adnotat ad coniungendos sponso in matrimonium requiri, ut adsint *sacerdos, crux, calix vino et aqua mixtus pulverisque quodam aspersus, et annulus* (24). Sed ut redeamus ad Ebediesum Sobensem, cum inter nonnullorum Nestorianorum errores circa sacramenta eos recensisset, qui pro matrimonio inter septem sacramenta ponebant *signum crucis* subdit: «Qui vero *fermentum* pro sacramento non agnoscunt, matrimonium iuxta legem Christi initum pro septimo sacramento enumerant... Si quis autem ex externis sciscitetur, quo pacto singula praedicta sacramenta sanctitatem et sacramenti rationem obtineant, respondemus: tria ad confectionem cuiuslibet sacramenti concurrere: primum quidem est ipse sacerdos verus... Alterum vero est verbum et praeceptum Domini sacramentorum, quod de singulis sacramentis mandavit; tertium conscientiae minime haesitantes suscipientium, et forti fide roboratae; pro certo habentes ea, quae in sacramentis significantur, virtute coelestis fieri (25).» Ut alios praeteream (26).

(22) *Dissert. cit.* pag. CCCXVIII. Hic Ebediesu, Aredi filius, ab anno Christi 1074 ad 1090. sedem patriarchalem tenuit. Cf. *Ibid.* pag. CLXXIV.

(23) Cf. *Ibidem*.

(24) *Ibid.*

(25) Etenim Assemanus tom. III. *Biblioth. orient.* part. II. pag. CCXL. agens de Syrochaldaeis Nestorianis, qui commentaria ediderunt circa septem sacramenta, in quorum numero matrimonium includunt, inter alios hi ab eo nominatim recensentur: Narses, Hananus, Ios. Arzunita, Ios. Adiabenus, Ebediesus Mosulanus, Io. Phinphonsis, Abraham Bar-Liphe, Cyriacus Nisibis, Io. Bar-Abgan, Elias Bar-Chanus, Georgius Arbelae.

(26) *Ibid.* tom. III. part. I. pag. 356 seq.

Eandem esse Iacobitarum et Coptorum fidem, testis est Iosephus Abudaenus in opusculo de eorum institutis (27). Addit vero eruditissimus his praesertim in rebus Ioseph Simon Assemanus: « Ad sacramenta quod spectat, septenarium eorum numerum, qualis ab Ecclesia catholica agnoscitur, apud Iacobitas sacrosanctum esse liquet ex eorum ritualibus et pontificalibus libris, quorum exemplar Michaëlis (28) patriarchae auctoritate editum habemus in bibliotheca Vaticana; longum autem hic foret recensere eius gentis scriptorum opera, quae sacramenta Ecclesiae et divina officia doctis commentariis illustrarunt, ut Ioannes Darenis, Moses Barcepha, Dionysius Barsalibaeus, Iacobus Tagritensis, Gregorius Bar-hebraeus aliique (29). » Sane de matrimonio tamquam de vero sacramento a Christo Domino instituto disserit Bar-hebraeus sub titulo *De sponsalibus* (30), nec non Abu-Isaac Benassal in *Nomocanone*, sub titulo *De sponsalibus et matrimonio* (31).

De Coptis Iacobitis speciali ratione disserens Sollerius haec habet: « Inter sacramenta verum et proprium habere locum (matrimonium), ut caetera omittam, ex eo aperte conficitur, quod sacerdos nubentibus assistens, et consuetas preces recitans, identidem repetat gratiam contrahentibus ex ea susceptione conferri. Omnia ordinate procedunt: praemittuntur sponsalia, caventur impedimenta, mutuus consensus et acceptatio expresse declarantur, iisque rite peractis, celebratur missa, sub cuius finem sponsus uterque, praevidens, sacram eucharistiam recipit, et in pace dimittitur. Quid hic ad sacramenti rationem deesse velint critici, haud

(27) Quod Oxonii latine prodiit an. 1675.

(28) Hic Michaëlis cognomento *magnus* in serie patriarcharum Iacobitarum centesimus claruit circa an. 1190. Adeoque sec. XII. hoc ritualium exemplar exaratum est.

(29) *Biblioth. orient.* tom. II. *Dissert. de monophysitis* n. V. *de sacramentis ecclesiae.*

(30) In *Libro Directionum*, seu *Epitome ecclesiasticorum canonum.*

(31) Part. II. cap. II.

« equidem assequor; si quid aliunde peccet Coptorum ignorantia, id neque huic, neque aliis sacramentis detrimentum afferre posse perspicuum est (32). » Alia plura videri possunt apud Renaudotium, quae orientalium omnium perpetuam consensionem in recensendo coniugio inter septem sacramenta a Christo instituta manifestissime ostendunt. (33).

His aliquid adiciere lubet ex ecclesia Armena ad constituendum pleniorum orientalium omnium communionum consensum circa veritatem sacramenti matrimonii. Constat porro Armenos una cum ceteris septenarium quavis aetate, sacramentorum numerum admisisse et credidisse omnia et singula a Christo instituta. Cuius affirmationis vadem damus infensissimum Ecclesiae catholicae hostem atque monophysiticae haereseos promotorem acerrimum, Vartanum, qui in *monitis ad Armenos* haec scribit: « Paulus apostolus discipulum suum Dionysium de septem Ecclesiae sacramentis erudit (34), » et iterum: « Septem, inquit, Ecclesiae sacramenta iugiter exerceamus. Christianismus enim in septem Ecclesiae sacramentis nititur (35). » Enumerans autem eiusmodi sacramenta pergit idem auctor: « Primum sacramentum est baptismus; secundum missae sacrificium; tertium benedictio unguenti, quod Latini chrisma vocant; quartum est ordo; quintum est *matrimonium*; sextum est oleum, quo unguuntur infirmi etc. (36). » In rituali eorundem Armenorum libro ritus des-

(32) *Acta sanctorum*. Bolland. mensis junii tom. V. in appendice ad patriarchas Alexandr. *De Coptis Iacobitis* sect. III. *De Coptorum sacramentis et ieiuniis*. §. 224. pag. 147.

(33) Op. cit. *De la perpétuité de la foi* tom. V. liv. VI. ch. IV.

(34) Cap. I.

(35) Cap. VI. Quum Vartanus hic, Armeniorum episcopus, prout Armeni eiusque scripta testantur, duobus fere ante concilii Florentini celebrationem seculis opera sua ediderit, patet qua affirmaverit inscitia Kemniti in *Exam. conc. Tridentini* par. II. cap. *De numero sacramentorum*. pag. 35. « Septenarium numerum sacramentorum a Florentina synodo Armenis obtrusum fuisse, cum eum per mille et eo amplius annos ignorasset. » Cf. Clem. Galanum in *Conciliator ecclesiae Armenae cum Romana*. Romae 1661. tom. II. quaest. 3. §. 1. pag. 459.

(36) *Ibid.* cap. VI.